

СТАНОВИЩЕ

ОТ: доц. д-р Здравко Димитров Димитров, Секция по Антична археология на НАИМ-БАН

ОТНОСНО: Защита на докторска дисертация на Петър Кирилов Манов, докторант на самостоятелна подготовка в докторска програма „Стара история, археология и археометрия” на НБУ, професионално направление „Археология и История” с код 2.2 за получаване на научна и образователна степен Доктор.

Тема на дисертацията: „Речни и морски комуникации на Източните Балкани (1 – 6 в. сл. Хр.)”.

Дисертационният труд на колегата Петър Манов, разглеждащ темата за речните и морски комуникации в региона на Източните Балкани е съставена от пет основни части, добре формулирано заключение и списък на използваната литература. Цялата работа е с обем на 223 страници.

Самото заглавие е отлично представено като в кратък вариант носи пълната и необходима информация за териториалния и хронологичния обхват на цялото изследване. По мое скромно мнение това е една много удачно зададена тема, която буди и интерес от много години, но публикуваните проучвания не са никак много. Изследването има дисертабилен характер. То притежава необходимия обем, добра структура и всички необходими белези на един сериозен научен труд.

Добро впечатление прави първата част от дисертацията, в която правилно като ред на изложението и като наличност на отделните подчасти, са зададени целите, задачите, посочен е териториалния и хронологичния обхват на работата. Методите на изследването са наложителни за пояснение с оглед на силната интердисциплинарност на научния труд, компириращ информация от различни профили на историческата наука. Важен дял от тази първа част е сериозно разгледаната проблематика и постиженията на научните среди по отношение на речните и морски комуникации от античността на Балканите.

В уводната част авторът отбелязва, че „изследването на речните и морски комуникации на Източните Балкани е нов момент, който почти не е разработван” (стр. 2). Безспорен факт, с който съм напълно съгласен, част от актуалното състояние на науката в нашия регион. Сравнителният анализ с други зони на Римският свят говори, че основните проблеми в тази насока са отчасти на базата на ниското ниво на археологическите проучвания и наличието на други интердисциплинарни данни, както и на силната индустриализация на морските и речни брегове, но също така и на слабата публикационна дейност в тази насока.

Във втората част на работата авторът разглежда природно-географските особености на изследваните региони. Сериозно внимание е отделено на загубата на част от пристанищните съоръжения и изменението на техните позиции поради силни земетресения и цунами, отразени в античните извори. Считаю, че тази част е добре разгледана и аргументирана – особено при анализа, който касае пристанищните съоръжения по нашите земи. Така например, добре са отразени данните за земетресенията през IV в., както и авторите, които ги коментират по отношение на Халмирис, Дионисополис и Анхиало.

В тази кратка, но много съществена част от творбата авторът постига добри резултати и поради факта, че правилно е отразил състоянието на проучванията в съвременната историография, цитирайки подборно проучвателите на тези крайморски зони и дунавската делта.

Като изследовател на част от крайдунавските зони на днешна България (Видинския регион) силно впечатление ми прави задълбоченото излагане на данните за дунавския бряг. Факти и данни, които са особено необходими и при бъдещи проучвания на терена, които неминуемо ще бъдат извършени в търсенето на останките от пристанищните съоръжения в долнодунавската лимесна зона. Тук бих искал да отбележа за момент едно малко несъответствие. Авторът отбелязва, че при Калафат реката е много широка (975 м.), докато при Видин е най-малка (720-770 м.) – стр. 30. Реално обаче това е една и съща зона, тъй като Видин и Калафат са разположение на двата бряга на реката в една и съща зона. Може би тук просто става въпрос за техническа грешка и вместо Калафат е редно да се посочи Калъраш, в долното течение, където наистина Дунав достига почти километър широчина.

В цялата необходима пълнота е разгледан проблемът с промените настъпили в различните исторически епохи в бързо изменящата се Дунавска делта. Тези чести изменения определено затрудняват откриването и изследването на останките от

пристанищните съоръжения. Тук авторът прави своето изследване с необходимата задълбоченост – анализ на изворите от антични автори, добра база данни, предадени чрез необходимия илюстративен материал, по отношение на историческите карти на региона и пълно и добро познаване на съвременните изследвания, включително най-задълбочените такива на С. Торбатов и М. Захариаде.

По същата схема са разгледани и анализирани останалите региони, в които се изследват евентуални данни за речни и морски пристанища – течението на р. Марица и бреговата ивица на Черно море. Сериозно внимание е отделено на проучванията на покачването на морското ниво.

Най-същественният дял на изследването на докторанта Петър Манов е трета част на работата – „Пристанища на Източните Балкани, I – VI в.”. В нея бих искал на първо място да отлича ясно и точно формулиране на данните за конкретни зони на проучваната територия, доброто и отчетливо структуриране на изложените факти и постигнати резултати, които определено имат силен приносен характер.

Логично търговските контакти и данните за тях, които добиваме от дистрибуцията на керамични и стъклени съдове и от каменните материали, са в основата на издирването и аргументирането на наличието на пристанищни съоръжения по Дунав, Марица, Струма и черноморския бряг. Адмирарам и смелостта на автора да поставя проблемите, които трябва да се разглеждат в бъдеще – например, той съвсем точно е посочил липсата на данни за все още нелокализираните пристанища на два от най-големите и важни за търговията на Балканите римски центрове – Улпия Ескус и Филипопол. Римската колония на Долен Дунав и най-големият град в Тракия определено трябва да предоставят в бъдещи проучвания материали и останки от може би най-големите пристанищни комплекси на двете най-големи реки у нас. Ако разгледаме и съвременните терени на Марица в Пловдив и край селата Гиген и Байкал на Дунав определено можем да очакваме в скоро време да имаме нови данни за науката, тъй като индустриализирането на бреговете в тези две зони е доста силно, но имаме и запазени зони от коритата на реките.

При териториалното разпределение на пристанищата авторът правилно започва своето изложение и анализ от Черно море. Последователно са разгледани данните за Истрия, Аргамум, Томи, Калатис, нос Калиакра, Шабла, Каварна, Дионисополис, Одесос, Несебър, Анхиало, Деултум, Аполония Понтика, Урдовиза, Ахтопол.

Много от посочените в античните автори и карти пристанищни съоръжения са унищожени днес от промените в морското ниво или пък от индустриализацията и

съвременните строителства по крайбрежието – какъвто е случая с крайморското казино на Констанца, което авторът счита че е „покрило” останките от порта на древната колония Томи. Сериозни изменения има при бреговата ивица в нашия участък на Черно море – особено в региона на Несебър, Бургаския залив и Созопол.

В анализа на изследването на провинциалните пристанища по реките Дунав и Марциа авторът също отделя определено внимание на всеки отделен център от античността. Тук, особено по Дунавския лимес, правилно е акцентирано на по-сложните функции на пристанищните съоръжения – от една страна с търговска насоченост, основна за икономиката на лимесната зона и от друга страна с военните функции на голяма част от комплексите, свързани с активността и развитието на дунавската флота през цялата Античност. Изложението е пълно и многообразно, като на дунавските пристанища са отделени цели 30 страници, които носят пълна информация за местонахожденията на сигурно регистрирани портове и евентуалните позиции на изгубените такива или все още неоткритите. Последователно са разгледани наличните библиографски данни за центровете по Дунав от Виминациум чак до устието на реката. Считаю че предложеното изложение за пристанищата на Бонония и Рациария е добро с оглед на сегашното състояние на проучванията.

Определено съм съгласен, че ще бъде много трудно в рамките на съвременния град Видин да бъдат открити останки от пристанищни съоръжения от древна Бонония. Дунавският бряг край най-големия град на Северозапада бил винаги изключително застрашен от наводнения, а днес е и силно индустриализиран. Издигнати са диги, сериозни подпорни стени и съвременни пристанищни съоръжения – граждански и промишлени, в северната част има наличие на модерна гребна база. Най-вероятно античното пристанище на Бонония е било в близост до североизточната част на крепостта, където днес е средновековния замък Баба Вида. От друга страна тук бих аргументирал мнението си за позицията на порта около Баба Вида с някои данни. В тази зона античните стени на Бонония са най-близки до дунавския бряг и денivelацията между фортификацията на кула № 6 (днес под Баба Вида) и нивото на реката е минимална. От друга страна подобно е разположението на порта при Нове – така както го предлага Т. Сарновски (обр. 17; стр. 95 в тази работа). Теренни данни също са налице. Колегите от РИМ-Видин са регистрирали останки от дървени колове в реката при много ниски води на Дунав именно пред градския плаж до Баба Вида. На пясъка също се откриват керамични фрагменти от античността до османската епоха. Друг е въпросът дали тези останки от дървени конструкции са антични или датират от

по-късна епоха. Разбира се, тези дискуссионни моменти би следвало да изложим в бъдещи публикации по темата, която по отношение на позицията и евентуалните форми на съоръженията край Бонония до сега никога не са коментирани или пък обнародвани. Изказани са само отделни хипотези и общи мнения, които говорят за безспорното наличие на пристан край този сериозен античен център на Горна Мизия. Бъдещите ни археологически проучвания в региона именно на Баба Вида, при това на нива от римската епоха биха могли да ни предоставят някои нови данни. Възможно е изследването на брега, който има само една подпорна стена на североизток от Баба Вида по трасето към гребната база, където потенциално биха могли да се открият антични останки, но най-важната зона определено е плажът на град Видин пред самата средновековна крепост.

В разглеждането на проблема с локализацията на другото пристанище във Видинска област, това на античния военен център, колония и провинциална столица Рациария, авторът се позовава на мнението на проф. В. Динчев, че пристанът се е намирал точно под Калето. Именно такива са и нашите данни, на проучвателите от археологическия екип, който в момента води археологическите изследвания на Рациария. В близост до частично разкопаната от италианския екип т.нар. „римска вила”, разположена *extra muros*, или в т.нар. местност Яалията, се наблюдават останки от каменни съоръжения в река Дунав. Те също са видими при много ниски води на реката и, разбира се, имат нужда от бъдещи теренни изследвания. Най-вероятно това са следи от т.нар. камери – както е описано и при пристанището на Сексагинта Приста (в тази работа на стр. 98-99). Като цяло възможностите за проучване на пристанището на Рациария са сред най-добрите по цялото течение на река Дунав, тъй като не се регистрират почти никакви съвременни намеси.

Тук е мястото да взема отношение и по въпроса за пристанището на другата голяма римска колония на Долен Дунав – Улпия Ескус. Авторът дава дълга обосновка за наличието на пристан в тази зона на лимеса, както и необходимите исторически данни за изграждането му, неговото функциониране и добре известните сведения от епохата на император Константин за откриването на моста над река Дунав, свързващ Ескус и Сучидава. Проблемите тук са разгледани подробно и с необходимото внимание и отношение към античните извори. Аз също подкрепям последната хипотеза, изложена от колежата доц. Торбатов, че много вероятно археологическите останки при с. Байкал са били всъщност свързани с пристанището, което е обслужвало и големия римски център на Улпия Ескус.

В четвъртата част на изследването колегата Манов се спира на римския боен флот. Изложени са значителни по количество данни за *Classis Pontica* и *Classis Moesica*. Тук авторът демонстрира добра подготовка за работа с чисто исторически сведения, базирани на античните автори, както и пряка интерпретация на епиграфски данни.

Похвално е разглеждането в отделна подчаст на проблема за мостовите съоръжения на Долен Дунав през римската епоха. Те биха могли да бъдат предмет на една отделна дисертация – и като проблематика, и като данни от терена и археологическите проучвания. Определено правилно и точно са анализирани историческите сведения по проблема, а авторът предоставя и добро познаване на библиографията по темата за съоръженията край Дробета и Ескус.

Петата и последна част на този обширен и разнороден научен труд представлява опит да се анализира речната и морска комуникация от античността в икономически аспект. Вносът, преносът на стоки, други видове търговски контакти – определено в тази част на работата, авторът си поставя доста сложни и различни по същност цели. Той достига дори до разглеждането на някои социални фактори, свързани с темата на неговата дисертация.

Добре разгледани са най-различни аспекти на вноса (речен и морски), който определено дава преки свидетелства за развитието на корабостроенето, изграждането и функционирането на пристанищните съоръжения. Представени са данни от вноса на керамика, стъкло, *terra sigillata*, други луксозни изделия, каменни материали, дори се стига до търговията с различни подукти и храни. Тези усилия са похвални и имат своя резултат за общия анализ на морските и речни комуникации, но в общото изложение на тази част читателят остава с впечатлението за изложена огромна по обем информация, която обаче не е така конкретна и точно систематизирана, както данните и добрият им анализ в предходните три глави на работата.

Заключението на дисертацията е стегнато и конкретно, но след такава изпълнена с огромна база данни и научна информация от различно естество работа би следвало да е малко по-обширно. Така самият автор би могъл по-уверено и напълно заслужено да посочи ясно и без пристеснение безспорните приноси на своя научен труд.

Библиографските данни, използвани при създаването на тази дисертация са значителни. Те показват не само добрата подготовка на докторанта, но и правилните насоки, които са му били дадени от научния ръководител. Тази определено сериозна дейност, извършена в библиотеките, се вижда добре във всяка една глава от научното изследване. Адмиравам този стил на работа, все по-рядко срещан при младите колеги.

На базата на изложените в това становище факти изказвам своето мнение, че на доктората Петър Манов би следвало да се присъди научната и образователна степен „доктор“.

20.08.2016 г.

Доц. д-р Здравко Димитров